

Nailə Mustafayeva. Mirzə Ələkbər Sabirin müxəmməsləri // Əlyazmalar yanmır, 2018, № 2 (7), s.42-53.

UOT: 82.0

Nailə Mustafayeva

*filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu
Bakı şəhəri, İstiqlaliyyət küçəsi 26.
nailemustafayeva@yahoo.com.tr*

MİRZƏ ƏLƏKBƏR SABİRİN MÜXƏMMƏSLƏRİ

Açar sözlər: *satira, şair, şeir, müxəmməs, təxmis*

Ключевые слова: *самура, поэм, стиху, мухаммас, тахмис*

Key words: *satire, poet, poem, mukhammas, takhmis*

Yaradıcılığı ilə Azərbaycan poeziyasında tamamilə yeni bir mərhələnin başlanğıcını qoyan M.Ə.Sabir klassik irsi dərinə bilməklə bərabər yenilikçi, novator bir sənətkar olmuşdur. XX əsrin əvvəllərində elə bir ciddi ictimai, siyasi hadisə olmamışdır ki, ədəbiyyatda realizmin, satiranın ən yüksək zirvələrini fəth etmiş şair əsərlərində ona münasibətini bildirməsin. Sabiri satirik qələmlə xalqımız qarşısında duran ən ciddi mətləblərdən söz açan, yeni dövrün ən böyük vətəndaş-şairi, bəşəri olduğu qədər milli şair sayan professor Yaşar Qarayev yazır: “Şeirdən, sənətdən umduğu niyyətlərinin ciddiliyi, bədii düşüncənin vüsət və dərinliyi, məhz satirada ifadə olunan ictimai amal və vicdanın, ümumbəşəri və fərdi əxlaqın ülviliyi, büllurluğu ilə Sabir bütünlükdə bizim milli poeziyanın simvolu olan sənətkardır.

Yeni dövrdə öz ən yaxşı təcəssümünü tənqidi realistlərin simasında tapan yazıçı-vətəndaş tipinin, mənəvi intibah, milli qürur və bəşəri vicdan təcəssümü olan sənət və sənətkar tipinin yeni təzahürü və həqiqi davamıdır” (1, s. 35). Bütün mahiyyəti ilə poeziyada novator, yenilikçi olan şair bəzi şeirlərində klassik poetik obrazlara parodiya yazsa da (“Ey alnın ay, üzün günəş, ey qaşların kaman”), o, klassik ədəbiyyatın zəngin xəzinəsindən ustalıqla bəhrələnmiş, klassiklərdən öyrəndiyi sənətkarlıq, bədiiiliklə poeziyaya yeniliklər gətirmişdir. Ədəbiyyata, poeziyaya tamamilə yeni bir ruh, yeni bir məzmun gətirən Sabir şeirlərini qəzəl, mürəbbə, müxəmməs, müsəddəs, müsəbbə, müsəmmən, müstəzad, bəhri-təvil, taziyanə janrlarında yazmışdır. Lakin böyük şair bu əsərlərinin məzmununda olduğu kimi, formasında da yeniliklər etmiş, mətləbi, daha təsirli, emosional çatdırmaq üçün bir sıra janrlarda, xüsusilə də müxəmməslərdə formal dəyişikliklər etmişdir. Professor Mir Cəlal Paşayev haqlı olaraq yazır: “Sabir klassik şeirin qəlib şəklə almış köhnə, bayağı, çeynənmiş normalarını dağıtmış, şeirə yeni, müasirlikdən, canlı danışıqdan gələn bədii ifadə vasitələri gətirmişdir. Onun qoşması, müxəmməsi çox zaman özündən əvvəlkilərə oxşamır. Bu janrlar şairdə yeni məzmunla yanaşı yeni rəng, müasir şəkil almışdır” (2, s. 134). Akademik Teymur Kərimli Sabirin müxəmməs janrında etdiyi dəyişikliklər barədə yazır: “Sabir “Hophopnamə”də müxəmməsin klassik formasından təmiz halda bir dəfə də istifadə etməmişdir. Onun ən çox müraciət etdiyi forma müxəmməs-tərcibənd formasıdır. Həm də çox vaxt tərci əvvəldə ayrıca verildikdən sonra hər bəndin axırına keçir.” (3, s. 359). Alim göstərir ki, şair müxəmməs janrının üç formal əlamətini yerinə yetirmir : birinci bəndi aaaa şəklində deyil, aaabb şəklində qafiyələyir, son bənddə təxəllüsünü vermir, tərcinin özünün də ilk misrasını hər bənddə dəyişir (3, s. 360).

M.Ə.Sabirin “Hophopnamə”sində iyirmi səkkiz müxəmməs, bir təxmisin olduğunu görürük. Şair digər janrlarda yazdığı şeirlərində olduğu kimi, müxəmməslərində də məzlum

xalqı, fəhlə və əkinçiləri amansızcasına soyan bəy və xanları, nadanlığı ilə fəxr edən tərəqqi, yeni məktəb düşmənlərini, gənc qızlarla evlənmək həvəsinə düşən şörgöz kişiləri, uşaqbazları, övladına təhsil, tərbiyə vermək əvəzinə onu cəhalətə sürükləyən valideynləri, xalqını düşünməyib öz rifahının, eyni-ışrətinin qeydinə qalan ziyalıları tənqid atəşinə tutmuşdur. Sabir İran inqilabına, xalqa zülm edən şah və tərəfdarlarının pislənməsinə, oradakı xalqın məzlum vəziyyətinin təsvirinə dörd müxəmməs həsr etmişdir. Özü də xalqın içindən çıxan böyük şair sadə insanların, fəhlələrin, əkinçilərin, ziyalıların, eyni zamanda hakim təbəqə nümayəndələrinin xüsusiyyətlərini, səciyyəvi səhətlərini yaxşı bilirdi. Görkəmli ədib Abdulla Şaiq bu barədə yazır: “Daha kiçik ikən xalqın bütün fəlakətlərini, acılarını hiss edərək, o mühitdə böyüdüüyü üçün onların ruhuna, həyatına yabançı deyildi. Onları acı-acı sızladan həzin-həzin inlədən nə kimi yaralar olduğunu çox yaxşı anlamışdı” (4, s. 140). “Əkinçi” rədifli yeddi bəndlilik müxəmməsində şair zəhmətkeş kəndlilərin, əkinçilərin dözülməz vəziyyətini təsvir, mülkədar-bəylərin zülm və özbaşınalığını ifşa edir. Bəylərin tənqidi Sabirin kəşf etdiyi satirik bir üsulla, onların öz dilindən monoloq formasında həyata keçirilir:

*Söz açma mənə çox çalışıb, az yeməyindən,
Canın bəcəhənnəm ki, ölürsən deməyindən!
Mən gözləməyəm, buğda çıxar, ver bəbəyindən!
Çəltik də gətir, arpa da, buğda da, əkinçi!
Yoxsa soyaram lap dərini, adə, əkinçi! (5, s. 85).*

Ömrünü mənasız yerə keçirən, tiryək atıb yatmaqla məşğul olan adamların tənqidinə həsr edilmiş “Kişi” şeirinin ilk iki bəndi müxəmməsin formal tələblərinə tam uyğun gəlir: aaaaa; bbbba. Lakin şeirin son iki bəndində vəziyyət dəyişir, bəndlərin bütün misraları öz aralarında qafiyələnir:

*Ömr ötüşüb, baş ağarıb un kimi,
Diş tökülüb, saqqal olub yun kimi,
Gərçi olubsan qoca meymun kimi,
Sinə çöküb, bel bükülüb nun kimi,
Leyk yenə rubəhi-məlnun kimi.*

*Tez götürüb tiryəkini at, kişi!
Qalyanını çağla, xoruldat, kişi!
Bir qədər öz sinəni toxdat, kişi!
Çək başına yorğanını yat, kişi! (5, s. 157).*

Şeirdə tipi özü deyil, kənar şəxs, müəllif tənqid və ifşa etməkdədir. Məntiqi yekun kimi səslənən sonuncu bənd dörd misradan ibarətdir.

“Fə'lə, özünü sən də bir insanımı sanırsan?!” misrasıyla başlanan müxəmməsdə fəhləyə yoxsulluğuna görə rişxənd edən kapitalist gülüş hədəfinə çevrilir. Sabir insanları, insanlığı pulla, var-dövlətlə ölçən sahibkarın məntiqini, həyata münasibətini kəskin sarkazmla damğalayır, o, bir nəfərə deyil, bütün tüfeylilərə gülür. Fəhləyə, “pulsuz kişi” deyən kapitalistin özü kinayə obyektinə olur. Sabirin tənqid hədəfi özünün yoxsullardan üstünlüyünün yeganə səbəbini var-dövlətdə görür. O elə bil ki, sinəsinə döyərək özünün mənəvi puçluğunu bütün dünyaya elan edir:

*Dövlətlik, əlbəttə, şərəfət də bizimdir,
Əmlak bizimdirsə, əyalət də bizimdir,
Divan bizim, ərbabi-hökumət də bizimdir,
Ölkə dərəbəylik deyə xan-xanımı sanırsan?!
Axmaq kişi, insanlığı asanımı sanırsan?! (5,s.74).*

Riyakar mollaları vaxtaşırı tənqid etsə də, Sabir dindar bir adam olmuşdur. O, Allahın yaratdığı bütün bəndələrin bərabər olduğu barədə islami müddəanı da çox yaxşı bilirdi. Şair faktiki olaraq Allahın əmrinə məhəl qoymayıb yoxsulları insan hesab etməyənləri qeyri-müsləmanlıqda ittiham etməkdədir. Birinci bənddə “Himmət demirəm, evləri ali gərək olsun” deyən müəllif mənfi tipin himmətdən, qeyrətdən uzaq olduğunu göstərir. Akademik Tofiq Hacıyev bu şeirdəki cəmiyyətdə yeni olan fəhlə-kapitalist münasibətlərinin əksi barədə yazır: “Bu lövhədə yazıq bir fəhlə ilə üzbəüz dayanmış Baki kapitalistinin amiranə görkəmi, lovğa, təkəbbürlü xarakteri, tüfeyli təbiəti ən kiçik cizgilərinə qədər canlanır. Bu məhz yeni ictimai mövqeyə qədəm qoymuş Azərbaycan kapitalistidir, bugünkü sinfi mövqeyinin mahiyyətini dərk etməmiş dünənki mülkəddərdir” (6, s.92).

Şeir sonunda şair müxəmməs janrının formal tələblərindən kənara çıxır, dörd misra verir. Bu dörd misrada sahibkarın fəhləyə tənələri daha kəsə, müəllifin kinayəsi daha sərt səslənir:

*Heç bir utanırsan?!
Ya bir usanırsan?!
Əlminnətü lillah,
Odlara yanırsan! (5, s.75).*

Sabir xalqın şairi idi, əsl milli şair idi. Təsadüfi deyil ki, görkəmli ədəbiyyatşünas Firdun bəy Köçərli hələ 1911-ci ildə şair ağır xəstə ikən onu “milli şair” adlandırmışdı (7, s. 270). Bir milli şair kimi, Sabir bütün təbəqələrin nümayəndələrinin, bütövlükdə, H.Zərdabinin sözləri ilə desək, dünya xalqlarının “zindəganlıq cəngi”ndə məğlub vəziyyətdə olan xalqın əsl vəziyyətini göstərir, portretini çəkirdi. Şairin realizminin gücü də elə bunda idi. Onun əsərləri hər şeyi olduğu kimi göstərən ayna rolunu oynayırdı. Ədəbiyyatşünas Əli Nazim 1936-cı ilin 24 iyulunda “Kommunist” qəzetində çap etdirdiyi “Sabir Tahirzadə” adlı məqaləsində yazır: “Sabirin ən böyük xidmətlərindən biri də xalqın özünü özünə tanıtməsi idi... Sabir şeirlərinin qüvvəti orasındadır ki, o, xalqı və onun ictimai və mənəvi düşmənlərini olduğu kimi realist bir qələmlə göstərmiş, xalqın əyri də olsa bir aynada özünü görməsinə çalışmışdı. Bundan dolayı onun şeirləri əməkçilərin ən dərin hisslərinə qədər enmiş, anlaşılmalı, sevilmiş və düşünülmüşdü” (8, s. 363). Şair satiralarında xalqın bütün təbəqələrinə üz tutmuş, yaşadığı dövrün ensiklopediyasını yaratmışdır.

Sabir saritik əsərlərində klassik lirik poeziyanın leksikasından məharətlə istifadə etmişdir. “Pula təvəccöh” müxəmməsində o, pulu həyatda hər şeydən çox sevən, var-dövlətə bir xəstə kimi həris olan şəxsin dilindən pula müraciətən “həsərətdən dərdə düşdüm”, “könlüm yenə səndədir”, “səndən əl çəkmərəm” kimi ifadələr işlədir. Məşuqəyə aşiqin dilindən deyilən sözlərin var-dövlət hərisinin pula üz tutaraq deməsi gülüş doğurur. Bu üsulla gülüş yaradılması Sabir satirasının səciyyəvi cəhətlərindəndir:

*Keçdi ömrüm şügli-təhsilində mövqufi-mələl,
Dərdə düşdüm, bəstəri-həsərətdə qaldım xəstəhal,
Səndədir könlüm yenə etsəm cəhandan irtihal,
Sən mənim ömrüm, həyatım, cövharım, canımmısan?
Məzhəbim, dinimmi, ayinimmi, imanımısan? (5, s. 205).*

Sabirin mənəviyyəti, əxlaqı, ideali olmayan, ömrü boyu eyş-işrətlə məşğul olub, xalq qarşısında heç bir məsuliyyət hiss etməyən təhsilli adamlara həsr etdiyi “Ürəfa marşı” müxəmməsində sürətli ritm fikrinə daha sərt, emosional çatdırılmasına xidmət edir:

*İntelientik, gəzərik naz ilə,
Ömr edərik nəşeyi-dəmsaz ilə,*

*Həftədə bir dilbəri-tənnaz ilə
Həmdəm olub işləri samanlarıq,
Ay barakallah, nə gözəl canlarıq (5,s 203).*

Bu şeirdə müəllifin kinayəli sözün ifşaedici gücündən necə məharətlə istifadə etdiyini bir daha görürük. Əruzun səri bəhrinin birinci növündə (müftə'ilün müftə'ilün fA'ilün) sözün sürətli ritmlə deyilməsi kinayənin təsirini daha da artırır. Şeiri oxuduqca T.Hacıyevin bu sözlərinin doğruluğunu təsdiqləməli oluruq: “Kinayə Sabir üslubunun şah damarıdır. Kinayəli söz fəvqəladə qüvvəyə malik olur, insan şüurunun dərinliklərinə qədər nüfuz edir, ən küt ağılı belə qıcıqlandıra bilir. Sabir kinayəsi xüsusilə yandırır-yaxıcıdır, dəhşətli dərəcədə sarsıdıcıdır” (6, s.96). Belə yandırır-yaxıcı kinayəni, tipin özünü ifşa və biabır etməsini şairin “Kim nə deyər bizdə olan qeyrətə” misrasıyla başlanan müxəmməsində də görürük. Bu şeirdə də müəllif fikrini mümkün qədər kəskin, təsirli etmək üçün əruzun səri bəhrinin birinci növünü seçmişdir. Əsərin qəhrəmanı monoloqunda özünü və özü kimiləri “hünərmənd” adlandırır, sonra isə hünərinin nədən ibarət olduğunu izah edir. Sən demə, o və onun kimilərin hünəri iş görmək əvəzinə yalan sözlər deməkdən, söz verib, vədə tamam olanda qaçıb gizlənməkdən, imkan olduğu halda məktəblərin, sənaye müəssisələrinin açılmasına qarşı biganə olmaqdan ibarətdir. Əlbəttə ki, belə adamların dilindən “millət”, “hünər”, “qeyrət”, “qoçaq”, “gözəl niyyət” kimi sözlərin səsləndirilməsi müəllifin satirik, kinayəli üslubunun əlamətidir. Şeirdə tərci beytindən sonra səkkiz bənd aaabb kimi qafiyələnirsə də sonda vəziyyət dəyişir, üç və beş həmqafiyə misralar (aaa; bbbbb) bir-birinin adınca gəlir. Sonuncu beşliyi müstəqil bənd kimi də qəbul etmək olar. Şair şerə bu cür normadan kənar forma verməklə mənanı daha təsirli çatdırmaq məqsədinə nail olmuşdur. Bu sonluğun strukturu o qədər də sadə deyil: əvvəl gələn üç misrada tip övladı qarşısında atalıq borcunu ləyaqətlə yerinə yetirməsindən danışır. Lap axırda gələn beş misradan isə məlum olur ki, “nümünəvi” tərbiyə nəticəsində övlad mütləq oğurluğa qurşanıb həbsə düşəcək və ata da bununla fəxr edəcək. Səri bəhrinin sürətli ritminin köməyi ilə müəllif kinayəsini, emosionallığı ən yüksək nöqtəyə çatdırıa bilir:

*Etmişik ifa atalıq mehrini,
Çəkmişik övlarımızın fikrini,
Ömrümüz olsa görərik bəhrini,
Onda ki, onlar uyacaq sirqədə,
Həbsdə məşğul olacaq işrətə,
Fəxr edərik biz də bütünlə millətə!
Kim nə deyər bizdə olan qeyrətə!?
Ay barakallah, bu gözəl niyyətə!.. (5, s. 201).*

Buradakı “Kim nə deyər bizdə olan qeyrətə” misrası öncəki bəndlərdəki kimi bəndin sonunda gəlmir. Sonda gələn “Ay barakallah, bu gözəl niyyətə” misrası istehzanın şiddətini daha da artırır.

M.Ə.Sabirin şeirlərində monoloqla bərabər dialoq nitqindən də məharətlə istifadə etdiyini görürük. Şairin digər sənətkarların əsərlərinə yazdığı nəzirə-cavablarda onun başqa müəlliflərlə dialoqa girdiyi qənaətinə gəlirik. Sabir müxtəlif şairlərin şeirlərinə on dörd nəzirə-cavab yazmışdır. Fikrimizcə, bunların içində onun Əbülxalq Cənnətinin (1855-1931) müsəddəs formalı “Fəxriyyə”sinə yazdığı müsəddəs formalı və Məhəmməd Hədinin (1879-1920) “İstiqbalımız parlaqdır” şeirinə yazdığı müxəmməs formalı “İstiqbalımız lağlağıdır” adlı cavabları daha diqqətəlayiq əsərlərdir. XX əsrin əvvəllərində yaşamış görkəmli Azərbaycan şairi Əbdülxalq Cənnəti “Fəxriyyə”sində həmin dövrdə dünyanın irəli gedən xalqlarından geridə qalmış türklərin qədim, möhtəşəm bir tarixə malik olduqlarından, bizim bu tarixlə fəxr etməyə haqqımız olduğundan danışır. Bu şeir Ə.Cənnətinin gələcəyə inam dolu nikbin şeiridir. Bir

insanın ömrü tarix baxımından bir an kimidir. Əgər bu xalq keçmişdə böyük qələbələr qazanıb nəhəng dövlətlər, imperiyalar yaratmışsa, mütləq gələcəkdə də dünyanın qabaqcıl millətləri sırasına çıxacaqdır. Satirik üslublu sənətkar olan Sabir isə tarixi keçmişdə də türklərin daxili çəkişmələrə baş qatıb düşmənlərin tərəqqisinə, onlara hökm etməsinə yol verdikləri məqamları tapır və bu birləşə bilməmək mərazinin keçmişdən bu günə keçdiyini vurğulayır. Hər iki əsərin ədəbiyyat tariximizdə özünə məxsus yeri vardır. Professor Nizami Cəfərov haqlı olaraq yazır: “Fəxriyyə” M.Ə.Sabirin şah əsərlərindən biri olduğu kimi, Ə.Q.Cənnətinin də şah əsərlərindən biri, demək olar ki, birincisidir” (9).

Yaradıcılıq metodu etibarlı ilə romantik şair olan, əsərlərində həyatın faciəli, keşməkeşli ziddiyyətli tərəflərinə xüsusi fikir verən Məhəmməd Hadinin bir sıra şeirlərində, o cümlədən, “İstiqbalımız parlaqdır” müsəddəsində gələcəyə böyük inam vardır. Müəllif əmin olduğunu bildirir ki, bir gün zülm, istibdad aradan götürüləcək, azadlıq və səadət insanların üzünə güləcəkdir. M.Hadi o günləri özünün görəcəyinə inanmış, “Ey ol vaxtı görən məsud, unutma bizləri, yad et” (10, s. 102) deyir. Bu şeir müsəddəs-tərcibənddir, on üç bəndin hər birinin sonunda eyni beyt təkrar olunur. M.Ə.Sabirin bu şeirə cavab olaraq yazdığı beş bəndlik müxəmməs formaca Hadi əsərinə oxşayır, hər bəndin sonunda eyni beyt təkrar olunur. M.Hadi müsəddəsinin tərci beyti onun mənasını, mahiyyətini aydın şəkildə ifadə etməkdədir:

*Sürurabadi-hürriyyət gələr, dışad olan aləm,
Bu istibdad əlindən qurtarar, azad olar aləm! (10, s. 101).*

Sabir bu əsərə cavabında M.Hadi ilə açıq dialoqa girir, onun nikbinliyini bölüşmədiyini deyir:

*İnanmam, söyləmə artıq ki, feyzabad olur aləm,
Yağar imkani-rəhmət, bağı-ədlü dad olur aləm (5, s. 144).*

Üçüncü bənddə Sabir Hadinin bir misrasını iqtibas etdikdən sonra bu arzusunun həyata keçəcəyinə inanmadığını bildirir: Doğrudur, azadlıq təhsilin köməyi ilə əldə edilir, lakin biz istədiyimiz məktəblər, təhsil hanı? Tərci beyti Hadinin arzusuna ölüm hökmü kimi səslənir: Xəm xəyala düşmək lazım deyildir, vəziyyət belə qalacaqsa, xoş günlərin gələcəyinə ümid etmək mənasızdır:

*“Oxur, təhsil ilə ehrazi-hürriyyət qılar insan...”-
Bu söz pək doğrudur, əmma hanı məktəb, hanı irfan?
Qalırkən ölkəmiz məktəbsizin, övladımız nadan,
Xəyali-xamə düşmə, bilmə bir gün şad olur aləm!
Bu ikən vəzimiz, çox çəkmədən bərbad olur aləm! (5, s. 144).*

Sonda şair qələm dostu Məhəmməd Hadiyə üz tutub deyir ki, nə sən, nə də mən arzulağın o xoş günləri görməyəcəyik. Adından göründüyü kimi, şeir Hadinin arzularının puç olduğunu sübut etmək üçün yazılmayıb, satirik şair olan Sabir bu əsərini müəyyən dərəcədə parodiya kimi də qəbul etmək olar. Şair, əlbəttə ki, xalqın xoşbəxt gələcəyinə inanır, lakin bu cavabını yazarkən o, bir daha tərəqqiyə, müasir təhsilə, azadlığa, xoşbəxt gələcəyə mane olan qüvvələri qarşısına məqsəd qoymuşdur. Ümumiyyətlə, Sabirin bir sıra şeirləri, sanki Hadinin ciddi, nikbin ruhlu əsərlərinə parodiyadır, tənqidi ruhlu cavabdır.

Dövrünün başqa mütərəqqi görüşlü ziyalıları kimi Sabir də xalqın inkişafının yeganə yolunu maariflənmədə, yeni təhsil üsulunda gördü. Onun bir sıra satirik müxəmməslərində xalqı cəhəldə saxlamaq istəyən, maariflənməyə, yeni təhsilə mane olan köhnə qüvvələr özlərini ifşa edirlər.

İlk dəfə 1910-cu ildə 1 avqustunda “Molla Nəsrəddin” jurnalında çap edilmiş “Ay can, ay can” şeiri çar hökumətinin bir çox qəzetləri bağlayıb, onların redaktorlarını həbs etməsinə həsr olunub. Şeirdə tərəqqi düşməni, köhnəpərəst bir tip bu hadisədən çox sevinir və Azərbaycanın müxtəlif bölgələrində yaşayan özü kimi köhnəpərəstləri müjdələyir. Maraqlı cəhət orasıdır ki, şeirdə adları çəkilən Molla Qəvam, Lənkəranlı Molla Səlam, qubalı Molla Hacı Baba mürtəcə dünyagörüşləri ilə tanınan konkret tarixi şəxsiyyətlərdir:

*Badi-səba, apar ver Molla Qəvama müjdə,
Yazsın, de, Lənkəranda Molla Səlama müjdə,
Söylə, o da yetirsin cümlə əvama müjdə:
Minbərdə rəqsə gəlsin behcətdən, ay can! Ay can!
Düşdü bütün qəzetlər hörmətdən, ay can! Ay can! (5, s. 242).*

Şeir mənfi tipi Azərbaycanla kifayətlənməyib Qafqaydakı-Vladıqafqazdakı həmfikirlərinə də bu “sevindirici” xəbəri çatdırmağı yaddan çıxarmır. “Qafqaydakı vücut” deyən müəllifin kinayə etdiyi görünür. O, “şəxs”, “adam”, “insan” əvəzinə “vücut” sözünü işlətməklə bu cür əqidə sahiblərini aşağılamaq istəmişdir. Xalq dilində indi də kimin haqqında “vücut” deyə danışılması onun ələ salınması deməkdir. Bu bir daha göstərir ki, Sabirin satirik əsərlərinin dili xəlqidir, xeyli dərəcədə xalqın danışdığı dilindən qida almışdır. Şeirdə tərci beytlərinin işlənməsində bir özəllik vardır. Bəndlərdən əvvəl

*Düşdü bütün qəzetlər qiymətdən, ay can! Ay can!...
Xalqın canı qurtardı töhmətdən, ay can! Ay can!...*

-tərci beyti işlənir. Sonrakı hər bəndin sonunda işlədilən tərci beytlərdə buradakı birinci misra ikinci misranın yerində işlədilir. Yalnız üçüncü bənddə vəziyyət başqa cürdür: Tərci beytdəki ikinci misra əvvəldə gələn tərci beytin ikinci misrasıyla eynidir.

Şairin görkəmli ədib, “Molla Nəsrəddin” jurnalının əməkdaşlarından biri Ömər Faiq Nəmanzadənin çar hökuməti tərəfindən 1907-ci ildə həbsinə həsr edilmiş müxəmməsi altı bənddən ibarətdir. Şeir xalqın tərəqqisi uğrunda fəaliyyətinə görə həbsə düşmüş Ömər Faiqə bir köhnəpərəstin dilindən məzəmmət formasında yazılmışdır. Monoloq söyləyən həmin şəxs əvvəllər Ö.F.Nəmanzadəni xəbərdar etdiyini, millət fikri çəkənlərin axırının çox pis olacağını deyir:

*Söyləmədimmi sənə, rahat otur, heyf sən,
Çəkmə bu millət qəmin, çək özünə keyf sən (5, s. 101).*

Mürtəcə görüşlü tip görkəmli ədibin həbsinə sevinmə də, zahirən onun halına acıdığını ifadə edir. Onun nitqində bir qalib ədası olsa da, əslində müəllif bütün gerilik tərəfdarlarını ifşa etmək üçün bundan bir vasitə kimi istifadə edir:

*Faidə verməz, dedim, etdiyini əfğan sənə,
Halına yandıqların eyləməz ehsan sənə,
Məskən olur aqibət guşeyi-zindan sənə,
Guşeyi-zindan sənə işlə məkan oldumu?
Şimdi sənə mən deyən mətləb əyan oldummu? (5, s. 101).*

“Guşeyi-zindan sənə” sözlərinin üçüncü misranın sonunda və dördüncü misranın əvvəlində işlədilməsi Şərq poetikasında raddul-əruz aləl-ibtida adlanır (11, s. 172) ki, bu da fikrin daha təsirli deyilməsinə xidmət edir. Şeir son üç bəndi “Mən demədimmi” sözləri ilə başlanır. Şərq poetikasında təkrir, dilçilikdə leksik anafora adlanan bu ifadə vasitəsi mənfi tipin

haqlı olduğuna əminliyini, təkəbbürünü vurğulayır. Görkəmli ədibin aramsız olaraq məzəmmət edilməsi də şairin bir ifşa üsuludur. Tədqiqatçı Ənvər Əhməd bu üsul barədə yazır: “Sabirin mənzum felyetonlarında gözə çarpan digər xüsusiyyət mənfinin mənfiliyini sübuta yetirən müsbəti “məzəmmət” etmək priyomundan istifadədir” (12, s. 46).

Sabirin “Vah!.. Bu imiş dərsi-üsuli-cədid?!” misrasıyla başlanan yeddi bəndlik müxəmməsi bir neçə özəlliyi ilə diqqəti cəlb edir. Monoloq söyləyən yeni məktəbin düşməni təhsildə yeniliyə qarşı elə amansız mövqedədir ki, hiss, həyəcanı coşur və bunu nida sözləri, cümlələri ilə ifadə edir. Şairin bir sıra başqa müxəmməsləri kimi bu şeirin bəndləri də üç misra+tərci beytinin son misrası prinsipi ilə qurulmuşdur. Bəndlərin əvvəlində tərci beyti yoxdur, bəndlərdə son tərci beyti təkrar olunur. Müəllif bəzi sözlərin yazılışını qrafik cəhətdən dəyişdirərək onları nida sözlərinə çevirmişdir. “Yo...x! Yo...x! oğul məktəbi-üsyandı bu” (5, s. 177).

Ən maraqlı cəhət isə odur ki, Sabir mürtəcelərin dilindən yeni məktəbi pisləyərkən əslində onu təsvir etmiş olur, bu məktəbin özəlliklərini, üstün cəhətlərini şərh edir. Anlayan şəxs bu deyilənləri yeni tədris üsulunun üstünlüklərinin şərhini kimi başa düşməlidir:

*Verdiyi dərsi uşağa yazdırır,
Hüccə demir, hər əməlin azdırır,
Gah oxudur, gah çıxarıb gəzdirir,
Bir demir övladi-müsəlmandı bu,
Dur qaçaq, oğlum, baş-ayaq qandı bu!.. (5, s. 177).*

Yeni məktəbdə uşaqlar sözləri sadəcə höccələmirlər, həm də yazırlar, müəllim təbiəti anlatmaq üçün uşaları gəzməyə aparır. Bütün bunlar köhnəpərəstləri həm güldürür, həm də qəzəbləndirir. Beləliklə, mənfi tip tərəfindən yeni məktəbin tənqidi onun təbliğinə, reklamına çevrilir.

Sabirin “Oxutmuram, əl çəkin” və “Uşaqdır” şeirləri övladına normal tərbiyə, təhsil vermək istəməyən nadan valideynlərin özünüifşasından ibarətdir, biri atanın, biri ananın dilindən yazılmışdır. Doqquz bənddən ibarət birinci müxəmməsdə ata məktəbə həvəs göstərən övladını da, təhsili təbliğ edənləri də hədələyir, onları kafir adlandırır. Şair burada monoloq söyləyən tipin gerizəkəlliyini göstərmək üçün onun nitqindən istifadə edir. Nadan ata övladı barədə dediyi “kəsbi-kəmal etməyə səyi dəxi vardır” sözlərini mənfi mənada, əksiklik kimi işlədir. Halbuki, normal təfəkkürlü adamlar arasında bu sözlər tamamilə müsbət mənada işlədilir. Məktəbdə oxumaq istədiyinə görə ata övladını “bədbəxt” adlandırmaqdan da çəkinmir:

*Gərçi bu bədbəxt özü elmə həvəskardır,
Kəsbi-kəmal etməyə səyi dəxi vardır,
Məncə bu işlər bütün şiveyi-küffardır (5, s. 222).*

Bu müxəmməsdə nadan atanın nitqinin fərdiliyindən, özünəməxsus danışiq və deməli, təfəkkür tərzindən danışmaq olar. Tədqiqatçı Ənvər Əhməd, fikrimizcə, haqlı olaraq belə yazır: “Hər tipin danışiq tərzini onun dünyagörüşü səviyyəsində olduğu üçün şairin həmin tipin dilindən işlətdiyi obrazlı ifadələr də qismən fərdiləşmiş olur” (12, s. 36). Tərbiyəsiz uşağın nadan anasının dilindən yazılmış “Uşaqdır” şeirində ev xanımının fərdi danışiq üslubu özünü açıq-aşkar göstərməkdədir. Ana söyüş söyləyən oğlunu tənbeh edən, onu məktəbdə oxutdurmaq istəyən atanı “Ay başı daşdı kişi, dinmə, uşaqdır uşağım!” (5, s. 143) deyərək məzəmmətləyir. Atasını söymüş tərbiyəsiz oğluna qəzəblənən atanı sakitləşdirmək istəyən ana “Sənə söydük-ləri getsin başı batmış atama” deməkdən də çəkinmir. Beş bəndlik müxəmməsdə ana tez-tez təkrar edir ki, bir söyüşə görə uşağı incitmək olmaz:

*Bir söyüşdən ötəri etmə əziyyət balama,
Göyərrib coşma, utan, qonşuları yığma dama,*

*Sənə söydükləri gəlsin başı batmış atama,
Qışqırıb bağırını da yarma, uşaqdır uşağım,
Nə ədəb vaxtıdı, qoy söysün, ufaqdır uşağım (5, s. 143).*

Sonuncu bənddə “Deyilik erməni, zayə edək övladımızı” (5, s. 143) deyən ananın dili ilə şair həm valideynin nadanlığını, həm də Azərbaycan türkünün qonşu xalqlardan geri qalmasının səbəbini göstərmiş olur. Qadın təhsil almış kürəkənini “heyvərə” adlandırmaqdan da çəkinmir. Belə çıxır ki, azərbaycanlılar da övladlarını oxudurlar, lakin onların içində müasir məktəblərdə oxuyanlar çox azdır.

İctimai həyatın bütün vacib məsələlərinə yaradıcılığında münasibət bildirmiş M.Ə.Sabir XX əsrin əvvəllərində İranda cərəyan edən hadisələrə, İran inqilabına münasibətini bildirməyə bilməzdi. Görkəmli ədib Abbas Səhhət (1875-1918) “Sabir” adlı məqaləsində onun İran inqilabına dair yazdığı şeirləri təsirinə görə bir ordudan güclü hesab edərək yazır: “Mən də iddia edirəm ki, Sabir əfəndinin də asarı bu beş ilin müddətində İran məşrutəsinə haman növ bir ordudan ziyadə xidmət etmişdir” (13, s. 351). Böyük şair 1905-1911-ci illərdə İranda baş vermiş məşrutə hərəkatını böyük həyəcanla izləmiş, Səttar xan (1877-1914) və Bağır xanın (1861-1917), digər inqilab qəhrəmanlarının şücaətini öymüş, inqilabı yatırmaq istəyən mürtəcə qüvvələri, mütləqiyyət tərəfdarlarını, beynəlxalq imperializmi ifşa etmişdir. İnqilab fədailəri, bütün Cənubi Azərbaycanın, İranın sadə adamları bu şeirləri böyük maraqla oxuyurdular. Görkəmli ədəbiyyatşünas Cəfər Xəndan yazır: “Sabirin təsir dairəsi yalnız inqilabçılar arasında qalmır, geniş xalq kütlələri və ziyalılar arasında da vüsət tapır. Sonralar onun nəşr olunan “Hophopnamə”si Azərbaycan və İran oxucularının ən sevimli kitabı olur” (14, s. 167).

Sabirin İran məşrutə inqilabına həsr etdiyi dörd müxəmməsindən birində sözün həqiqi mənasında qəhrəmanlar təriflənir, üçündə kinayə ilə müstəbid Məhəmmədəli şah, mürtəcə qüvvələr ifşa edilir. “Amma millət a!...” adlı altı bəndlik müxəmməsini şair mütləqiyyət tərəfdarlarına qələbə çalmış, bununla da xalqın milli varlığını, gücünü bütün dünyaya sübut etmiş inqilab fədailərinin şərinə yazmışdır. Müəllifə görə ordusu, silah-sursatı olan, dünya imperializminin müdafiə etdiyi mütləqiyyətə, mürtəcə qüvvələrə qarşı birləşib qələbə çalmağa nail olmuş, məşrutə (konstitusiyalı quruluş) elan edə bilmiş insanlar toplusu özünü fəxrlə millət adlandırma bilər:

*Basdı, keçdi əhli-İran, qatladı hər milləti,
Bildirdi qədrin, aldı həqqin, qovzadı milliyyəti,
Aldığı məşrutəni parlatdı parlaq qeyrəti,
Əhsənüllah, himməti-tam etdi! Amma, millət a!..
Moldayı gördün nə iqdam etdi?! Amma millət a!.. (5, s. 243).*

Şair bu şeirində Səttar xan, Bağır xan, Bahadır və başqa məşrutəçilərin adını çəkir, onların qəhrəmanlığına, qeyrətinə valeh olduğunu bildirir. Müəllif göstərir ki, bu cəsur insanlar öz ideallarına sədaqətlə xidmət etdiklərinə, xəyanətə yol vermədiklərinə görə məqsədlərinə doğru inamla addımlaya bilmişlər. Sabirin əksər müxəmməslərində olduğu kimi, burada da hər bəndin üç misrası əsas informasiya yükünü daşıyır, son tərci beytində fikir məntiqi cəhətdən tamamlanır. Son beyt şairin mücahidlərin şərəfinə dediyi şüar kimi səslənir. Qeyd edək ki, bu şeir 1910-cu ildə, İran inqilabının xoş xəbərlərinin gəldiyi zamanda yazılmış, ilk dəfə həmin ilin 8 avqustunda “Molla Nəsrəddin” jurnalında çap edilmişdi. Bu zaman Sabir yəqin ki, 1910-cu ilin 7 avqust tarixində şah qoşunlarının daşnak Yefrem Davidyansın başçılıq etdiyi polis qüvvələri ilə gecə xaincəsinə Tehrana hücum etdiyindən xəbərsiz olmuşdur. Səttar xan həmin gün silahlı toqquşmada aldığı güllə yarasından 1914-cü ilin noyabrında vəfat etmişdi.

“Nədir, aya, yenə üsyanları iranlıların” misrasıyla başlanan müxəmməsini Sabir Məhəmmədəli şahın, mütləqiyyətin tərəfdarı olan şəxsin dilindən yazmışdır. Məlum olduğu kimi, 1907-1909-cu illərdə İran şahı olan Məhəmmədəli şah 1908-ci ilin iyun ayında Milli Məclisi

qovmuş və onun binasını topa tutmuşdu. Şahın bu hərəkəti ilə razılaşa bilməyən inqilabi qüvvələr 1909-cu ildə onu ölkədən qovmuşdu. Məhəmmədəli şah 1911-ci ildə çar hökumətinin köməyi ilə hakimiyyəti ələ almağa çalışsa da, buna nail olmamış, Rusiyaya, oradan da İstanbula qaçmışdı. Sabir satiralarında adını qəsdən “Məmdəli”, “Məndəli”, “Mədəli” kimi yazmaqla onu lağa qoyurdu. Nəzərdən keçirdiyimiz şeirdə müəllif Məhəmmədəli şahı üç il taxtında oturub doyunca eyş-işrətlə məşğul ola bilməyən yetim adlandırmaqla ona kinayə etməkdədir. Şeir o zaman yazılmışdı ki, artıq şah ölkədən qaçmışdı. Mürtəcə görüşlü tipin insanlara “pis” bir xəbəri vardır: Şah ölkədən qaçmışdır. Əslində mütləqiyyət tərəfdarlarının pis adlandırdığı bu xəbər bütün sadə insanları, məşrutəçiləri, o cümlədən, Sabiri çox sevindirmişdi. Şeirdə bənddən bəndə şaha qarşı istehza, onun lağa qoyulması artır, eyni zamanda, bu gülüşün fonunda qələbəsinədən fərəhlənən xalqın sevinci də hiss olunur:

*Yansın iranlıların arxası, yandı ciyərim!
O yetim Məmdəlidən var yenə bir pis xəbərim;
Belə delər ki, qoyub təxti qaçıb taci-sərim (5, s.183).*

Sözün çoxmənalılığından istifadə, söz oyunu gülüşü, inqilabçıların qələbəsinin təntənəsi təəssüratını daha da artırır. İrticaçı deyir ki, ciyərim yandı, kaş ki şahı ölkədən qovan iranlıların arxası yanaydı. Sonra mütləqiyyət tərəfdarının daha bir etirafı ilə gülməli vəziyyət yaradılır: Onun başının taci təxtü taci qoyub qaçmışdır. “Neyləmişdi sizə, yahu, bu başıdaşdı yetim?”, “Bilmirəm andıra qalmış bu nə hürriyyət idi?”, “Şahı həqq zilli bilən sevgili xanlar var idi” kimi sözlər həm şaha, tərəfdarlarına kinayə kimi səslənir, həm də mürtəcələrin dünyagörüşünü, fikirlərini açıb göstərir. Şeir forma cəhətdən də diqqəti cəlb edir. Əvvəldə də, sonda da tərci beyt əvəzinə dörd misra verilib ki, bu da fikrin daha təsirli çatdırılmasına xidmət edir.

“Şura gəlib şad olun, iranlılar” misrasıyla başlanan üç bəndlik müxəmməsdə həyatlarında böyük bir xoşbəxt hadisə baş verdiyinə görə iranlılara müjdə verilir, onlar təbrik edilir. Xoşbəxtliyin səbəbi isə odur ki, inqilabçılar tərəfindən qovulub İrandan qaçmış Məhəmmədəli şah yenidən vətənə qayıdıb ölkəni abad etmək istəyir. Müəllif kinayəli dillə deyir ki, dərd-qəmi yaddan çıxarmaq vaxtı gəlib çatmışdır. Rahat yatmaq olar. Şairin xoşbəxtlikdən danışarkən rahat yatmağı yada salması təsadüfi deyil. O, özünəməxsus satirik üsulla göstərir ki, yalnız fil qulağında bərk yatmış adam şahın İrana səadət gətirəcəyinə inana bilər:

*Dərdü qəmi, qüssəni bir yan atın,
İstəyəcək məqsədə yeksər çatın,
İndi dəxi həşrə qədər bərk yatın,
Xab görüb şad olun, iranlılar,
Qüssədən azad olun, iranlılar (5, s. 244).*

İrandakı vəziyyətin çətinliyindən, Təbriz zəlzələsindən zərər çəkənlərin halına məslisin biganə qalmasından bəhs edən “Əhli-İranda, pah oğlan, yenə himmət görünür” misrasıyla başlanan şeir o cəhəti ilə diqqəti cəlb edir ki, altı bəndlik bu əsərin əvvəldən iki bəndi müxəmməs, digər bəndləri müsəddəsdir.

Sabirin “Hophopnamə”sinə daxil edilmiş yeganə təxmisi türk şairi Abdullah Cövdətin ilk dəfə 1906-cı ilin 26 noyabrında “Füyuzat” jurnalında çap edilmiş dörd misralıq qitəsinə yazılmışdır. Qeyd edək ki, XX əsrin əvvəllərində Türkiyə ictimai-siyasi və ədəbi fikrinin görkəmli nümayəndəsi olan həkim, şair, tərcüməçi Abdullah Cövdət (1866-1932) Əli bəy Hüseynzadə (1865-1940) ilə ilk dəfə 1880-ci illərin sonlarında İstanbul Məktəbi-Hərbiyyəyi-Tibbiyyəsində təhsil alarkən tanış olmuş, onlar uzun illər dostluq etmişlər (15, s.100). Sabirin həmin şeirə yazdığı təxmisi “Füyuzat” jurnalının 12 yanvar 1907-ci il nömrəsində çap edilmişdir. Qitəsinin birinci beytində Abdullah Cövdət ömrünü sərf etdiyi şanlı rüyadan, idealdan yalnız

sönmüş bir ulduzun qaldığını deyir. Sabir bu beytə əlavə etdiyi misalarda deyir ki, nə üçün yarım gözəl üzündən niqabını açıb üföqləri ziyalandırmır? Görəsən nə vaxt səhərim uzun gecəmdən ayrılacaqdır? Bu bəndin ilk iki misrasında məhəbbət lirikasına işarə varsa da, təxmis müəllifinin əlavə etdiyi üçüncü misradan məlum olur ki, şair çəkdiyi əziyyətlərdən, həsrətlə gözləməsinə baxmayaraq dövrünün üzünə gülməməsindən şikayət edir. Qitəsinin ikinci beytində A.Cövdət bildirir ki, ona qarşı nifrətlərin və mərhəmətlərin olduğu bu dünyada vüsala yetə bilməmişdir, arzuladığı ulduzun həsrəti ilə yaşamaqdadır. Sabir bu beytdəki ictimai motivi daha da gücləndirərək öz həyatını nümunə gətirir: Hüma quşu kimi səmalarda uçarkən, ovçu oxu ilə onu vurub yerə sərdi. Qoy o sevin sin ki, mən dünyaya gözlərimi yumdum. A.Cövdət də Sabir də öz həyatlarından acı-acı bəhs etmədədirlər. Yüksək ideallar uğrunda həyatda çox şeyi fəda etmiş bu görkəmli ziyalılar əvəzində nifrət və zərbələr görmüşlər. Həyatı daha faciəli olmuş Sabir ovçu tərəfindən vurulub məhv edildiyindən danışıq:

*Hüma pərvaz olub uçmaqda ikən övci-ələdən,
Alıb səyyad oxun nəgəh yıxıldım xakə baladən,
Sevin sin, söylə, səyyadım ki, mən göz yumdum əşyadən...
“Tənəffürlər, tərəhhümlər, təxəttürlərlə dünyadən
Güzarim zəxmdari-vəsl bir hicri-mükövkəbdir” (5, s. 324).*

Bu şeir Sabirin “Eylə bilirdim ki, dəxi sübh olub” misrasıyla başlanan mürəbbəsi ilə səsləşir. Şeir səhərin gəldiyini düşünən xoruzun dilindən yazılıb. Səhərin gəldiyini zənn edən xoruz bir daşla yerə sərilir, qanadları sınır (əslində azadlığa, tərəqqiyə çağırən şair özünün həyatdan aldığı zərbələrdən bəhs edir) və bir daha banlamayacağına söz verir.

Mirzə Ələkbər Sabir şeirlərini klassik poeziya janrlarında yazmışdır, lakin sözün həqiqi mənasında novator sənətkar olan şair XX əsr poeziyamıza yeni məna və mündəricə, eyni zamanda bu janrlar daxilində forma yenilikləri gətirmişdir. Bu baxımdan onun müxəmməsləri də istisna deyil. Şair əsasən satirik məzmunlu müxəmməslərində tərəqqiyə, müasir təhsilə mane olan mürtəcə qüvvələri, İran şahının, mütləqiyyətin tərəfdarlarını tənqid və ifşa edir. İran inqilabı mücahidlərini, Səttar xan, Bağır xan və başqalarını öyür. Fikrini oxuculara daha təsirli çatdırmaq istəyən böyük sənətkar müxəmməslərində bir sıra formal dəyişikliklər etmişdir. Onun əksər müxəmməslərində əvvəlcə tərci beyt gəlir, sonra hər bəndin əvvəlində üç misradan sonra tərci beyti gəlir. Birinci bənd aaaaa kimi deyil, aaabb kimi qafiyələnir. Bəndlərdəki qafiyə sistemi dəyişə bilir. Müəllif son bənddə təxəllüsünü vermir. Onun bir sıra müxəmməslərində sonuncu bənd beşlik olmur. Şairin elə şeirləri vardır ki, bəndlərin bir hissəsi müxəmməs, bir hissəsi müsəddəsdir. Bütün bunları şair sadəcə forma yeniliyi yaratmaq xatirinə deyil, fikri daha aydın, təsirli və emosional ifadə etmək məqsədi ilə tətbiq etmişdir.

Ədəbiyyat:

1. Qarayev Yaşar. Poeziya və nəsr. Bakı: “Yazıçı”, 1979, 198s.
2. Mir Cəlal, Hüseynov Firidun. XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı: “Maarif” nəşriyyatı, 1982, 428 s.
3. Azərbaycan ədəbiyyatının tarixi poetikası. II kitab. Bakı: “Elm”, 2006, 496 s.
4. Şaiq Abdulla. Əsərləri. Beş cildə. Dördüncü cild. Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1977, 478 s.
5. Sabir Mirzə Ələkbər. Hophopnamə. Bakı: “Yazıçı”, 1992, 560 s.
6. Hacıyev Tofiq. Yazıçı dili və ideya-bədii təhlil. Bakı: “Maarif” nəşriyyatı, 1979, 130 s.
7. Köçərli Firidun bəy. Əsərləri. Bakı: “Elm və təhsil”, 2013, 496 s.
8. Nazim Əli. Seçilmiş əsərləri. Bakı: “Yazıçı”, 1979, 374 s.

9. Cəfərov Nizami. Mirzə Ələkbər Sabirin "Fəxriyyə"si. "Ədəbiyyat qəzeti", 25 aprel, 2015.
10. Hadi Məhəmməd. Seçilmiş əsərləri. İki cild. Birinci cild. Bakı: "Elm" nəşriyyatı, 1978, 470 s.
11. Quliyeva Mahirə. Şərq poetikasının əsas kateqoriyaları. Bakı: "Maarif", 2010, 400 s.
12. Əhməd Ənvər. Sabirin poetikası. Bakı: Azərbaycan "Bilik" cəmiyyəti, 1978, 60 s.
13. Səhhət Abbas. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Azərənəşr, 1950, 398 s.
14. Hacıyev C. XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. Bakı: Azərbaycan Universiteti Nəşriyyatı, 1955, 438 s.
15. Quliyev Vilət. Rəsuli-Haqqa məktublar// "Azərbaycan" jurnalı, №2, 2017, s. 100-111.

Наиля Мустафаева

Мухаммасы Мирза Алекбера Сабира

РЕЗЮМЕ

Великий Азербайджанский поэт Мирза Алекбер Сабир писал свои стихи в классических формах восточной литературы. Но в этих стихах поэта, в том числе и мухаммасах наблюдаются новые темы и формальные изменения в рамках жанра. В этих стихах Сабир критикует врагов прогресса и нового образования, иранской конституционной революции (маршрута), восхваляет героев революционного движения в Иране, Саттар хана, Багир хана и др. Поэт с целью более эмоционального выражения своих мыслей выходит за рамки требований мухаммаса (пятистишия), меняет число строк в каждой строфе, в конечной строфе не использует свой псевдоним. Все эти новшества Сабира говорят о том, что поэт был великим новатором в Азербайджанской поэзии XX века.

В сборнике стихов поэта «Хопхопнаме» есть 30 мухаммасов и один тахмис. Все мухаммасы Сабира сатирические. Для более эффективной критики отрицательных типов, врагов прогресса и демократии он выбрал оригинальный путь: Его герои в своих монологах гордятся своими «справедливыми, героическими поступками» сами себя изобличают. Этим новаторским способом Сабир наносит врагам народа смертельный удар, делает их объектом всеобщего смеха. Поэт добавляя к строфам своих мухаммасов новые строки, нехарактерные для этого жанра он более убедительно выражает свои мысли. В своих сатирических стихах он умело использует лексику классической лирической поэзии. В одном из мухаммасов Сабира человек больше всего на свете любящий деньги, обращается к деньгам как влюбленный к своей возлюбленной. Резко критикуя отрицательные типы общества поэт достигает максимального уровня эмоциональности.

Naila Mustafaeva

Mirza Alekber Sabir`s mukhammases

SUMMARY

The great Azerbaijani poet Mirza Alakbar Sabir wrote his poems in classical forms of Eastern literature. But in these poems of the poet, including muhammas, new topics and formal changes within the genre. In these poems Sabir criticizes the enemies of progress and new education, the Iranian constitutional revolution (route), praises the heroes of the revolutionary movement in Iran, Sattar Khan, Bagir Khan, etc. The poet, with the aim of more emotional

expression of his thoughts, goes beyond the requirements of muhammas. Changes the number of lines in each stanza, does not use its alias in the final stanza. All these innovations of Sabir indicate that the poet was a great innovator in Azerbaijan poetry of the 20th century.

In the poems collection of the poet "Hophopname" there are 30 muhammases and one tahmis. All muhammases Sabir is satirical. For more effective criticism of negative types, the enemies of progress and democracy, he chose the original path: His heroes in their monologues, proud of their "just, heroic deeds", expose themselves. In this innovative way, Sabir delivers a mortal blow to the enemies of the people, making them an object of general laughter.

The poet adding new lines to the stanzas of his muhammas, uncharacteristic for this genre, he expresses his thoughts more convincingly. In his satirical poems, he skillfully uses the vocabulary of classical lyric poetry. In one of muhammas Sabir, a man who loves money more than anything else refers to money as a lover to his beloved. Sharply criticizing the negative types of society, the poet reaches the maximum level of emotionality.

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 15.06.2018

Çapa qəbul olunma tarixi: 23.07.2018

Akademik **Rafael Hüseynov** tərəfindən
çapa tövsiyə olunmuşdur.